

Délidő

1945. márc. 4. déli 12 óra. Vasárnapi ebédhez készülődhattetek. Fel tudod idézni, milyen étel készült aznap?

Nyúl volt vadasan. Készen volt már az étel, ott állt nagy lábasban a konyhában.

Gondolom, ez nem mindennapi menü volt. Mit ettetek abban az időben, mi volt egy jellemző ebéd?

Igen, ez kivételes ebéd volt, valakitől kaptuk a nyulat. Milyen volt egy szokványos ebéd? Volt például kukoricakása, amire zsírban pirított hagymát öntöttek, hogy valami íze legyen. Vagy volt répafőzelék. Ezeket utáltam legjobban, azért emlékezem rájuk. Nem lehetett semmit se kapni, nem is tudom elképzelni, Anyu hogyan adott enni a családnak nap mint nap. Apu dolgozott, vezető volt a Hangya-szövetkezetben, kapott egy zsák lisztet, abból kenyeret dagasztottak, és mi lányok elvittük szakajtóban a pékhez megsütni. Mézünk is volt, reggel mézzel ittuk a teát. A sütemény melaszos tészta volt.

A Fő téri Hangya-ház legfelső, negyedik emeletén laktatok – a szülők, hét gyerek, két idős nagynéni. Fel tudod idézni, ki hol volt a bombázást megelőző percekben?

Tízen voltunk otthon, a legidősebb testvér, Dezső távol volt. Karácsony előtt behívták az egyetemről, valahol Németországban volt katona, semmi mást nem tudtunk róla.

A rádió bement a szokásos módon, hogy „légiveszély Vas, Zala”, a sziréna is szólt, még nem a vijjogó hangon, hanem egyetlen hangon, ami az elején felmegy, a végén lemegy, mint a riadó lefújásakor. Anyu és Apu nővéremmel, Magdival és a legkisebb gyerekekkel, a kilencéves Erzsivel lement a ház alatti óvóhelyre. A két nagynéni valahol még a lépcsőházban botorkált lefelé. Márta húgom és Szepi öcsém kimászott a tetőre, a homlokzat magasított, Hangya-címeres része mögé. Onnan szoktunk nézelődni. Mi ketten Mária húgommal az udvari oldalon, a negyedik emeleti, vaskorlátos gang hátranyúló sarkán álltunk. Hideg volt, de szép kék volt az ég, sütött a nap, számoltuk a csillogó repülőgépeket.

Ti miért nem mentetek le a pincébe?

Az előző évben, októberben volt bombázás, de az csak a vasút környékét érte. Ott halt meg a Sas utcában Mária legjobb barátnője. Azután sokszor volt riadó, de nem bombáztak, a gépek csak átröpültek felettünk. Rengetegszer lementünk az óvóhelyre, fél éjszakákat kanasztáztunk a padokon kuporogva. Januárban folyton riadó volt, nagyon fárasztó volt éjszaka felkelni, télikabátot húzni, lemenni a hidegbe. Nem gondoltuk, hogy most bombáznunk fognak.

Tehát szinte a mindennapi élet része volt a szirénázás, az óvóhely. Miben érintett benneteket még közvetlenül a háború, mennyire borult fel a normális élet?

Iskola például az októberi bombázás után fél évig nem volt. Féltek összehívni a gyerekeket, meg aztán német hadikórház lett az iskolánkból. Januárban talán kétszer behívtak bennünket az ügyészség nagytermébe, tanulnivalót kiadni, de nem nagyon tanultunk.

Nagyon szűkösen éltünk, semmit nem lehetett kapni. A termelés leállt, ruhánk is alig volt. Emlékszem, nekem volt egy szandálom, aminek a talpa olyan volt, mint egy redőny, fadarabokból állt, amit vászon tartott össze. Később olyan is volt, hogy iskolában megengedték, hogy óra közben kössünk, mert még a fehérneműt is házilag készítettük, fonalból kötöttük.

1945 januárjában Anyu – 45 évesen – katonai behívót kapott (Aput betegsége miatt nem lehetett behívni), árokásásra rendelték. Anyu irányította az egész családot, mi lett volna velünk? Én mentem helyette 16 évesen, elfogadtak. Apunak volt egy melegebb nadrágja, azt hajtottuk fel, abban mentem. Három hétig jártunk Herény határába, idősebb férfiak, nők és fiatal fiúk voltak ott. A férfiak csákányozták a fagyott földet, mi lapátoltunk és talicskázunk. Naponta hallottuk, ahogy Bécsújhelyt bombázzák. Semmi értelme nem volt azokat a keskeny futóárkokat ásni a tankok ellen, három hét után abba is hagyták. Nekem elfagyott a lábszáram hátul, nem volt jó cipőm, utána évekig fáj a lábam hidegben.

Aztán ott volt a sok átvonuló menekülő, jöttek a front elől az ország belsejéből gyalog, szekéren, vonaton, vonat tetején. Láttuk őket vonulni az országutakon, a városban.

Térjünk vissza márc. 4. délhez. Ott álltatok Máriával a gangon. Mikor észleltétek, hogy baj van?

Nem tudom pontosan, mi tűnt fel. Márta elmondása szerint – ők a Főtér felé nézelődtek – Szepi kiáltott fel, hogy „megfordultak, szaladjunk”. Mi Máriával talán a hulló bombákat vettük észre, talán a sivító hangra eszméltünk.

Hogyan reagáltatok? Leszaladtatok a pincébe?

Mártáék leszaladtak, ő bejutott az óvóhelyre, Szepi valamiért a kapuszínbén maradt. Nekünk Máriával már csak annyi időnk maradt, hogy beugrottunk a lépcsőházba, és ott a legfelső szinten leültünk egy lépcsőre, és a fejünkre húztuk a télikabátot.

Hová estek a legközelebbi bombák?

Egy bomba közvetlenül a ház előtt, az úttestbe ütött óriási tölcsért. Egy másik hátul, a szövetkezet raktárait törölte el. A szomszéd, háromemeletes ház telitalálatot kapott. Minden rengett, röpült az üveg, a por, a törmelék. Négy hullám volt, de nem tartott sokáig az egész.

Erzsi azt mondta, nagyon félt, az óvóhelyen anyja ölébe fúrta a fejét, befogta a fülét, és azt hajtogatta, hogy egész életében jó lesz, csak legyen vége ennek. Te mit éreztél?

Én nem félttem. Arra gondoltam, reggel templomban voltam, nyugodtan halok meg.

Senki nem sérült meg?

Nekünk semmi bajunk nem lett, a lépcsőházban botorkáló nagynénik is megúszták. Az egész házban az egyetlen sérült Apu volt. Ő ugyanis az óvóhely nagy vasajtájában állt, nem engedte bezárni, hogy a gyerekei még fent vannak. A légnyomás aztán nekivágta az ajtót, vérzett a feje.

Milyen látvány fogadott benneteket a bombázás múltával?

Az összes ablaküveg betört, minden tele lett törmelékkel, porral. Ahol a bombázás előtt egy pillanattal Máriával álltunk, a gang vaskorlátja teljesen deformálódott, kifelé-lefelé hajlott.

Kimásztunk a kilátóhelyünkre, az oromzati magasítás mögé, onnan néztük, hogy a város fölött nagy, sötét porfelhő terjeng, és elkezd szállingózni a hó.

Milyen károkat szenvedett a lakás?

A házban nem volt víz, gáz, áram, központi fűtés. Hideg volt, Apu szerzett egy kis kályhát, egyetlen kéménylyuk volt a lakásban, onnan próbáltunk fűteni. Az ablakokat persze nem lehetett megcsináltatni, nem volt üveg, az egész város üvegeztetni akart. Szereztünk egy papírüzletből nagy kartonokat, azokat tettük fel. Hogy legyen fény is, Magdi kapott egy orvos révén a kórházból használt röntgenfilmeket. Lesúroltuk róluk a fekete réteget, kemény munka volt, rettenetesen nézett ki a fürdőkáád, aztán azokat bevarrtuk a kartonlapokba vágott nyílásokba. Nehéz volt a varrás, a filmek lyuggatása. Víz sem volt, a környéken egyetlen kerekes kút volt, a Jesztl-ház udvarában, ahol szűcsműhely volt. Onnan hordtuk tíz embernek a vizet párosával a nagy mosófazékban, oldalról fogtuk egy-egy fülét.

A Főtér hogyan nézett ki?

Szemben két házat földig romboltak a bombák. Később ezek helyét a szomszédos házak ereszéig bedeszkázták, és „hős” szovjet katonákat vagy munkásokat festettek rájuk.

Mikor tudtad meg, hogy a székesegyház telitalálatot kapott?

Valaki mindjárt utána hozta a hírt. Odamentünk, ott volt a város apraja-nagyja. Amikor megláttam, nekem úgy tűnt, az északi torony egészen kifelé hajlik. Azt gondoltam, nem lehet ezt már helyrehozni, le kell rombolni az egészet.

A riadóknak, pincézésnek ezzel nem lett vége, egészen az oroszok bejöveteléig.

Igen, utána márciusban még sokat voltunk a pincében. 26-án volt még egy bombázás. Akkor három éjszakát is lent töltöttünk az óvóhelyen. Még a lakás féltettebb bútorait is levittük a szomszédos pincei raktárhelyiségekbe. 28-án, nagyszerdán délután láttam az utolsó német katonát. Kint voltunk a ház előtt, egy szál katona jött keresztül a Főtéren, nagy hátizsákkal. Kért egy pohár vizet, aztán ment tovább. 29-én aztán bejöttek az oroszok. Az egész ház lakói ott kuporogtak az óvóhelyen. Lejött pár katona, összetekert papírt meggyújtva világítottak, német katonát kerestek. A kezükre égett papírt eldobták. Utána azt vettük észre, a szomszédos helyiségek égnek, minden féltett bútorunk odaveszett. A füst miatt arra nem is tudtunk kimenni, a vészkijáraton menekültünk, vaskampókon másztak fel az öregek is, ki a Főtér felé nyíló pinceablakon. Emlékszem, a Főtér végig tele volt tankokkal. A katonák rettenetesen mocskosak voltak, szinte szánni valóan elgyötörtek, fáradtak. Ettől az egésztől annyira megijedtem, sírni kezdtem. Egy katona odalépett, és a koszos tenyerén egy savanyúcukrot kínált. Nem vettem el, Mária meg lecsapta a kezét. Mindenki kővé dermedt, hogy most mi lesz. Nem lett semmi, Anyu meg kiadta az utasítást, hogy irány a premontrei rendház, úgy hallottuk, ott befogadnak, együtt nagyobb biztonságban leszünk. A rendház előtt két szerzetes miseruhában állt a kapu előtt, azt gondolták, így jobban hatnak az oroszokra. Továbbküldtek bennünket, mert ott már nem volt hely. A plébánia előtt is kint voltak a papok, a Püspökvár előtt ott állt a püspök úr, teljes díszben. A Szeminárium pincéjébe aztán befogadtak bennünket. Még akkor is hallottunk bombákat, repülőket köröztek felettünk. Másnap aztán megkaptuk azt a kétszobás lakosztályt, ahonnan a japán követség költözött ki. Még ágyak is voltak, csak nem volt rajtuk szalmazsák, a hézagos lécek nyomotak.

Aztán újra indult az iskola, jött a romeltakarítás, az újjáépítés.

Május közepétől két hónapra megint volt iskola. A ferencesek színháztermébe hívtak bennünket. Valamiféle évnnyitó is volt, a Himnuszt kellett volna elénekelni, de nem tudtuk, mert mindenki sírt. A 35 fős osztályomból sokan elmenekültek, csak 18-an maradtunk. A 7-8. osztály egy kibombázott, ajtó-ablak nélküli házban kapott helyet. A franciaóráink a lépcsőházi fordulóban voltak.

Az iskolában szóltak, hogy aki tud, menjen a székesegyházba romokat takarítani, mi is mentünk. Egyszer találtunk egy kalapot a romok között, körülötte rettenetes hullaszag volt, akkor elküldtek onnan a felnőttek.

A romos épületen sokfelé mászkáltunk, a belső párkányon is, szédítő helyeken. A központi rész és a szentély kupolájának furcsa módon a közepe volt beomolva, a szélek megmaradtak. A mai napig nem ülök a közepe alá. Rengetegen segítettek anyaggal, munkával. Mi addig ügyködtünk, amíg egyszer a püspök úr meg nem látta, hogy a magasban, a tetőn adogatjuk a cserepeket, és leparancsolt bennünket.

Befejezésül: végül mi lett azzal a bizonyos ebéddel? Megettétek a nyulat?

Nem, tele lett üveggel, vakolattal, ki kellett dobni. Márta rimánkodott, hogy hadd csipegessen ki belőle falatokat, de Anyu azt mondta, nem szabad, az üvegszilánkok miatt.